Makuc Zdenko

SAŽETAK AKTIVNOSTI ANTIFAŠISTIČKE OMLADINE CRIKVENICE (1941 - 1945)

Pisati o djelatnosti omladine Crikvenica za vrijeme NOP i NOB u razdoblju od 1941 - 1945. dosta je otežano budući da ima vrlo malo sačuvanih izvora, to je i razumljivo kada se zna da su se aktivnosti odvijale u strogoj ilegalnosti. Ipak, malo raspoloživih dokumenata, uz već napisano u dosada izišlim Vinodolskim zbornicima, te prikupljenim izjavama, sjećanjima i kazivanjima sudionika, moći ćemo u ovom prikazu iznijeti, ako ne u potpunosti, a ono uglavnom, aktivnosti omladine Crikvenice. Vrlo je važno utvrditi da se ne može postaviti granica djelovanja, posebno po mjestima u tadašnjem kotaru. Također ne možemo opisivati djelovanje omladine samo u njihovim organizacijama. Naime, rad je bio međuovisan i ispreplitao se s radom u drugim mjestima i drugim organizacijama NOP i NOB u mjestu i izvan njega. Uostalom naš NOP se i temeljio na izvanrednoj organizaciji prilagođenoj potrebi, uvjetima u kojima je djelovanje najviše dolazilo do izražaja dajući optimalne rezultate.

U predratnom razdoblju, pogotovo uoči II svjetskog rata, utjecaj komunista na omladinu bio je u porastu. Osjećalo se sve više antifašističko i antirežimsko raspoloženje. Radnička i srednjoškolska omladina, uz pomoć napredne studentske omladine i malobrojnih članova KPJ, sve se više okuplja oko naprednih jezgara. Pozitivan utjecaj na omladinu imala je Narodna čitaonica, koja je baš zbog toga, za režima Cvetković-Maček, silom zatvorena.

Sindikat je također djelovao pozitivno, a po školama se okupljaju napredni omladinci, rasparčavajući, čitajući i koristeći naprednu štampu. U stručnoj produžnoj školi (šegrtskoj), također djeluju antifašističke grupe omladinaca već od 1936. godine, nastavljajući neprekidno rad sve do početka II svjetskog rata. U višim razredima Građanske škole kružilo je zabranjeno (napredno) štivo, naročito popularni Ekonomski razvitak društva Segala, Umovanje zdravog razuma Vase Pelagića, VIIB Jože Horvata i dr. U Klesarsko-zidarskoj školi pod utjecajem članova KPJ radi se organizirano. Ne okupljaju se samo omladinci-đaci, već se provode i akcije.

Crikvenica je do 1941. imala dosta političkog iskustva. Ideje socijalizma poznate su većem broju ljudi. Pobjeda komunista na izborima 1920. štrajkovi što su ih organizirali sindikati, udio Crikveničana u građanskom ratu u Španjolskoj, odaziv u NOP i NOB, očito su tome dokaz. Omladina aktivno sudjeluje u demonstracijama protiv Hitlerove Njemačke u povodu upada u Čehoslovačku.

U Crikvenicu na sastanke sa članovima partije dolazili su Rade Šupić i Luka Vinketa te ostali aktivisti iz Sušaka i drugih mjesta. U VII terenskoj tehničkoj sekciji za gradnju Jadranske turističke ceste djelovali su komunisti i simpatizeri, a njihova se aktivnost osjećala i na terenu. Gradilište hidrocentrale u Triblju bilo je baza za okupljanje nekoliko organiziranih drugova zajedno s onima iz gradilišta turističke ceste.

Omladina Crikvenice je usko surađivala i s omladinom iz susjednih mjesta. Dogovarane su zajedničke akcije i priredbe, naročito za dane proslava radničkih pokreta i sl. Na primjer, proslava 1. maja obilježavana je u školama zajedno s naprednim nastavnicima. Obično taj dan nije bilo škole i polazilo se na šetnju i igranje u okolicu, zabavljalo se i pjevalo prikladne pjesme, a prisutni su bili i učenici zanatskih područnih škola.

Iako su se građanske organizacije, nrp. HSS, jugonacionalisti i slične struje borile za svoj utjecaj na omladinu, tek su djelomično uspjevale, budući je antifašističko raspoloženje pred sam rat bilo u porastu.

Iznenadni napad sila osovine na bivšu Jugoslaviju, za kratko vrijeme, zahvaljujući tadašnjem rukovodstvu i njegovu nenarodnom režimu, doveo je do formiranja kvislinških vlada i novoformiranih teritorijalnih jedinica. Omladina kao dio društva, motivirana naprednim idejama, pravednošću, uvijek protiv tiranije i uzurpiranja tuđih teritorija, ugnjetavanja, bila je iznenađena propašću bivše Jugoslavije.

Odgajana na junaštvu i čovječnosti, nadahnuta duhom slobode, poštenja i pravde što provijavaju kroz našu povijest, redove i stihove naših književnika, nije mogla shvatiti tako brzi kraj tadašnje Jugoslavije. Upravo obrnuto, vjerovala je u iskonsku snagu naroda. Prodiralo je shvaćanje da je snaga u vlastitim redovima, a da je samo KPJ ostala uz narod i da je treba podržati. Iako iznenađena, većinom antifašistički raspoložena, uz mali broj iznimaka, omladina se u prvim trenucima teško snalazila. Zatvorena u žici, uz jake garnizone vojske, s nezapamćenim terorom, bilo je teško izdržati. No, bez obzira na teškoće, rad na organizaciji NOP i NOB je krenuo, a u tome je sudjelovala i omladina.

Da bi se taj rad sagledao, iako ne u potpunosti, poslužili smo se zapisima, izjavama, negdje originalnim dokumentima prikupljenim u obiteljima tadašnjih aktivista, kao i člancima iz Vinodolskih zbornika Vlade Matetića, Vladimira Uremovića, Ljube Stipanića, Zvonka Petrinovića i Andrije Tusa, a za neke datume dnevnikom Karla Makuca za to razdoblje.

Djelovanje antifašističke omladine Crikvenice za vrijeme NOB može se podijeliti u tri razdoblja, i to:

a) Vrijeme od kapitulacije bivše Jugoslavije, odnosno od ulaska okupatorske vojske u Crikvenicu do kapitulacije Italije;

b) Vrijeme od kapitulacije Italije tj. ulaska naših jedinica, društvenopolitičkih organizacija, organa vlasti i kulturnih ustanova u Crikvenicu, pa do povlačenja 13.XI.1943. prelaskom na slobodni teritorij;

c) Vrijeme od 13.XI.1943. koje obilježava prodor jakih njemačkih snaga u Crikvenicu, pa do konačnog oslobođenja 16.IV.1945. Već prvih dana okupacije, komunisti stupaju u akciju, a napredna omladina se okuplja oko njih. Poticaj i moralna snaga crpila se iz događaja koji su ukazivali na pogrešan put okupatora i kvislinga praćen nevidenim terorom, pljačkom, odvođenjem u logore, nacionalnom netrpeljivošću, likvidacijom nedužnih, itd. Sve je to upućivalo na borbu i bilo jedan od putokaza k pravom putu kojim valja krenuti.

U narodu, a pogotovo među omladinom, duboko se dojmio događaj što je dao poticaj otporu neprijatelju. Samo ćemo ga spomenuti, jer je već o tome pisano. U Crikvenici je 10.IV.1941. održan zbor pred „Jugobankom„ (sadašnja ljekarna). Proglašena je NDH, a uvečer je kapetan bojnog broda, komandant u Selcima, Pleiweis sa svojom posadom napao poštu u Crikvenici, gdje se skupilo na vijećanje nekoliko ustaških funkcionera. Na licu mjesta likvidirao je glavne aktere vlasti novoformirane tvorevine.

12.IV.1941. u Crikvenicu ulaze Talijani sa svojim trupama bez borbe. uspostavljena je vlast okupatora, koji je odmah za svoje trupe i druge potrebe zauzeo velik broj kuća i javnih zgrada, hotela itd., obljepivši Crikvenicu raznim naredbama, odredbama, proglasima, tjeralicama, zahtjevima, zabranama.

19.IV.1941. Na urede vješaju svoje zastave, a 23.IV. još i njemačke. Ipak je ljude, a naročito omladinu najviše dirnulo i pogodilo kad su na svim brodovima izvjesili svoje zas-

tave. To je bio očit znak da je Jadran prodan sa svime što je u njemu i na njemu. Okupator se utvrđuje, uvodi policijski sat. Tako se uz kvislinške množe i okupatorske ustanove. Sve to sužava i ograničava slobodu života. Međutim u narodu, osobito u njegovom najvitalnijem dijelu - omladini, budi se sve veća želja za otporom. U Crikvenici je bio smješten štab V. armijskog korpusa II. armije sa svim prištapskim ustanovama i jedinicama. Posada vojnih snaga brojile su oko 1.500 vojnika. Taj podatak pruža očit dokaz stanja s obzirom na to da je tada Crikvenica brojila između 3.500 i 4.000 žitelja.

Da bi se sva ta vojska osigurala od „vanjskog neprijatelja„ i da bi lakše provodila direktive o gušenju otpora, što se je jasno pokazalo jer su u okolici počele nicati i prve partizanske jedinice (Bribirski logor), okupator cijelu Crikvenicu od Češke kolonije do Dvorske opasuje bodljikavom žicom. Na određenim mjestima izgrađeni su betonski bunkeri sa stalnim posadama uz minska polja uz žicu. Na cestama koje su vodile u predgrađe i ostala mjesta izgrađeni su bunkeri. Oni su imali stalnu posadu karabinjera, koji su imali zadatak, i striktno su ga se pridržavali, da propuštaju ljude samo uz specijalnu propusnicu izdatu u uredima njihove vlasti i uz temeljit pregled svakog prolaznika i onoga što je nosio. Tako je Crikvenica za vrlo kratko vrijeme pretvorena u utvrđeni grad, spreman za obranu i ujedno zatvoren grad, odnosno logor za građane. Sve te mjere predostrožnosti nisu bile u stanju spriječiti razvoj NOP-a, dajući mu sve više poticaja. U takovim se okolnostima omladina morala snalaziti i aktivirati što više svojih vršnjaka, raditi stalno u ilegali.

Pod okriljem Talijana uspostavljena je vlast NDH. Formirana su razna ustaška omladinska rukovodstva po principu subordinacije u administrativnoj podjeli (stožar - logor - tabor) s gradacijom po starosti: uzdanica - mladež. Uglavnom, radilo se na tome da se sva omladina pridobije na tu stranu, pa čak da i pristupi vojnim formacijama. To ipak nije postignuto, jer svijest ljudi, djelovanje KPJ i SKOJ-a, tradicionalna odbojnost prema zlu i posebno prema okupatoru, napredne ideje, itd., učinile su svoje, pa im je trud ostao uzaludan. Polovinom 1941. pristigla je manja ustaška jedinica, a trebala je poslužiti kao jezgra iz koga će se formirati brojno jaka formacija. Tih su dana po gradu poljepljeni plakati s proglasom kojim se pozivaju mladići određena godišta da se jave u ustaške formacije, a bit će im osigurana hrana, odijelo, smještaj, primat će određenu plaću, itd. Uz sva nastojanja i obećanja u tu je jedinicu stupilo svega 7 - 8 mladića. To su bile iznimke koje je na taj korak prisilila bijeda i neimaština, vjerovanje u lagodan život, a i misleći da će ostati u Crikvenici. Treba napomenuti da su dvojica od tih mladića poslije prešla u partizane, iskazavši se kao hrabri borci, jedan je bio i teško ranjen. Ostalima se zameo svaki trag. Akcija što je uslijedila, a u kojoj su sudjkelovali omladinci koji su već bili obuhvaćeni radom za NOP bila je odlazak na teren gdje su se izvodile vježbe unovačenih ustaša i otvoreno im se rugajući da su se prodali za komad kruha. Bili su stacionirani u Hotelu Esplanade, a vježbe su izvodili na napuštenom teniskom igralištu. Tih dana lipnja i srpnja vraćali su se iz škola i fakulteta đaci i studenti, osobito iz Zagreba. Oni se odmah uključuju u rad omladine. Tada je bilo vrlo važno da se spriječi prijavljivanje u tu ustašku jedinicu, pa je to i uspjelo. Omladinci Dušan Cvitić, Ivan Vičić (Basta) i drugi aktivno su radili, razgovarajući sa omladincima, na razbijanju pokušaja odvođenja u ustaše. Može se zaključiti da je tada pokušaj ustaša doživio neuspjeh, a da je produbljen smisao za uključivanje u NOP.

Interesantan je događaj prilikom polaganja zakletve te novoformirane ustaške jedinice, koja je brojala oko stotinjak mladića. Naime, Crikvenica je bila baza u koju su

dolazili mladići iz širokog primorskog područja. Na gradskom igralištu priređen je zbor uz prisutnost građana, a služila se i misa na improviziranom oltaru.

Ta novoformirana jedinica 21. VIII 1941. odlazi iz Crikvenice, a otada više nije dolazila niti jedna ustaška jedinica. Uz vlast i vojsku okupatora ostala je samo civilna vlast NDH.

Širenjem ustanka okupator vodi sve jači teror. Osjeća se rad aktivista (parole, leci) koje je teško otkriti, te je neprijatelj izazvan i revoltiran. Osim što su organizirali špijune koji obilaze Crikvenicu započeli su s hapšenjem, tako da su zatvarani, pored starijih i omladinci, a ako se za nekog saznalo da je u partizanima hapšena mu je cijela obitelj i internirana u logore.

26. XII 1941. strijeljan je omladinac Franjo Car, zajedno s dr Sobolom i četvoricom Dalmatinaca, ali sve te represije nisu mogle zaustaviti aktivnost omladine, dapače to ih je još više usmjeravalo na otpor.

Radna služba bila je obavezna za sve studente, đake i učenike zanata u ljetnim mjesecima. To je bio jedan od načina obuhvatanja omladine u ustaške organizacije. Međutim i tu su se aktivisti snašli. To je zapravo bila odlična zaštita jer upravo tu je sva omladina bila na okupu i mogla nesmetano djelovati.

Tako su se tu izmjenjivali materijali za čitanje, ugovarale akcije (leci, parole, članarina, sakupljanje materijala itd.). Bilo je omladinaca svih profila, pa su izgrađeniji prenosili svoja znanja mlađima. Radna služba formirana je u vidu čete od sedamdesetak omladinaca, a u njoj su se nalazili omladinci iz Crikvenice, Dramlja i bliže okolice Crikvenice (dio izvan žice). Radilo se uglavnom na uređenju parkova, rasadnika i izgrališta. Sat vremena provodilo se na predvojničkoj vježbi, ali se to vrijeme koristilo za igranje nogometa. Ne bi se možda spominjala ta četa detaljnije da se nije dogodio slučaj koji je uzbidio Crikvenicu, a naš pokret dobio priznanje, jer je potencirao ideju oslobođenja. Jednog dana dok su omladinci igrali nogomet došla je četa ili možda više, talijanskih vojnika - rušilaca pod punom ratnom spremom. I oni su htjeli koristiti igralište za egzercir i sl. Dolaze na igralište i tjeraju omladince. No, oni se nisu htjeli maknuti pa su nastavili igru. Počeli su izazivačkim povikama i psovkama. Na kraju su dobili naređenje od oficira da istjeraju omladince, da ih izbace. Počela je prepirka dok konačno nije došlo do tučnjave. Bilo je udaraca s jedne i druge strane, padale su i uvrede. Omladinci su osjetili da su na svome, pa kad se je počelo, neka se okonča. Iz gužve se izdvojila grupa omladinaca, prešla u potok koji je bio bez vode, ali zato pun oblutaka. Prihvatili su se kamenja i prema Talijanima je poletjela masa kamenja. Gađali su nasumice, ali i pogađali ciljeve. Ipak je Talijana bilo nekoliko puta više, pa se tučnjava završila povlačenjem omladinaca. Međutim, poslije toga, proširila se vijest da se raziđe kućama, jer može doći do hapšenja, što se nije moglo dopustiti. Znači, postojala je organizacija koja je vodila računa o omladini. Moglo se očekivati da će početi hapšenja, ali ništa se nije dogodilo. Stvar je, izgleda „legla„, da li od stida ili nečeg drugog, nije se znalo. Sigurno je samo to da je porastao ugled pokretu, jer se o tom događaju još dugo pričalo. Bilo je i komentara starijih da su svi mogli nastradati, jer, dirati u vojsku, i to u ratnom stanju, nije pametno. Kolovoza 1941, došao je u inspekciju neki stožernik iz Senja i počeo provjeravati u toj radnoj četi znanje strojeva pravila, komandirajući sam. Budući da su omladinci bezvoljno obavljali naredbe, razljutio se stavivši primjedbu na koju je jedan omladinac odgovorio da oni to znaju, nego neće. Izdvojio je tog omladinca i zaprijetio da će ga dati na sud, jer odbija naređenje. Skočili su stariji i nekako ga umirili. Međutim, taj omladinac ipak nije dobio potvrdu za upis u školu te godine i nije se upisao, pa mu je propala godina.

Treba spomenuti da je tada, još u 1941. godini, jedan od najaktivnijih organizatora omladine bio Dušan Cvetić. Znao je iskoristiti i najmanju sitnicu da nekog pridobije za NOP. Nekada je to postizao i vrlo odlučnim stavom. Iskoristio je radne formacije, što mu je omogućilo da kontaktira ne samo u Crikvenici, već i po okolici, drugovima starijim komunistima i komitetima, te njihovim članovima. Kretao se neustrašivo po terenu, razgovarao s ljudima i pridobijao ih za NOP. Uveo je plaćanje članarine u SKOJevskoj organizaciji tamo gdje se dobivala plaća, kod zaposlenih omladinaca. Treba napomenuti i to da je baš on došao i rekao da se omladinci raziđu poslije tučnjave s Talijanima. Karakteristično je i to da su Talijani poslije nudili i suradnju, naime da pola izgrališta koriste Crikveničani a pola Talijani, na što domaći nisu pristali. Počeci organizirana rada omladine slijede odmah u početku okupacije. Tada je karakteristično da se radi samo o okupljanju. Dolaze u Crikvenicu na vezu iz okolnih mjesta članovi SKOJ-a i KPJ koji su već bili po osnovanim logorima. Iz Crikvenice su već odlazili na vezu. Formirane su grupe po teritorijalnom principu, a i po radnome mjestu. Broj članova kretao se od 3 pa naviše. Prema podacima dobivenim od živih sudionika - rekonstruirali smo prošlost i dobili neke podatke s kojima se može baratati i utvrditi činjenice. Postojale su sljedeće grupe organiziranih omladinaca, kasnije članova SKOJ-a i USAOH-a: grupa u Dvorskoj i Gornjem kraju, grupa na obali i Tomislavovoj ulici, grupa: Matkovići i kraj oko Metkovića, grupa Družica - Gorica - Kraj vrta - Klanac - Brozini, grupa Sopaljska - Draga - Podražica, grupa Petak - Frankopanska ulica . Placa. Grupe su se formirale i oko Tamburaškog društva „Mladi jorgovan„, te grupa glazbenika. Postojala je isprva i grupa ribara, ali je cijela pošla u partizane još u prvoj polovini 1942. Grupu su formirali mehaničari i vozači poduzeća Ivana Andresa. Studenti i đaci su se za vrijeme školskih praznika priključivali navedenim grupama i s njima radili. Međutim, oni su bili povezani u organizacije uglavnom tamo dje su studirali ili pohađali srednje škole, ponajviše u Zagrebu. Konobari, zanatlije, naučnici, kao i omladinke bili su obuhvaćeni u tim grupama. Na čelu grupe nalazio se sekretar, a sastajali su se po potrebi u kući nekog iz grupe, negdje na šetnji i dr. Radilo se u strogoj ilegali. Na sastanke su dolazili stariji drugovi, pomažući u radu. Negdje se grupe spajaju u veće (s više članova) pa se tada i rad pojačavao. U 1942. godini imamo vrlo živu aktivnost, a 1943. do kapitulacije Italije, one su reorganizirane u veće grupe. Tada dolaze iz komiteta drugovi, pa oni pomažu u radu, a prenose se i direktive. Sekretari odlaze na sastanke izvan žice, a održavaju se i sastanci na kojima se proraduje razni materijal ideološke naravi. Dosta drugova odlazi u partizane, a novi se uključuju, jer organizacija obuhvaća ave više omladine, a akcije su češće. Izvan žice do kapitulacije Italije ne odlaze samo sekretari već se šalje i članove SKJOJ-a i USAOH-a da se upoznaju sa stanjem izvan mjesta. Pred kapitulaciju Italije omladina se toliko osmjelila da je već i danju počela lijepiti plakate uz potrebu predostrožnosti. Sve je to bio dokaz da omladina postoji a NOP raste. Jedan od načina djelovanja bio je ubacivanje SKOJevaca na terenske i druge poslove koji su se obavljali u Crikvenici. Zaposlenje im je garantiralo tajnost i vezu sa suradnicima. Podaci koje su tamo sakupljali bili su vrlo važni, a radilo se o podacima povjerljive prirode za neprijatelja. Na rdnim mjestima angažirali su suradnike za NOP. Bili su opskrbljivači raznim kancelarijskim materijalom, koji je otpreman dalje. Jedna grupa omladinaca i SKOJevaca, po odobrenju, ubacila se u veću grupu radnika koje su angažirali Talijani na raščišćavanju terena oko Crikvenice za ponovno i pojačano postavljanje bodljikave žice, stazice uz nju i gradnju novih bunkera. Zadatak je bio redovito slanje izvještaja o radovima, kuda prolazi žica, kakve su utvrde, da se aktivira za NOP neobuhvaćene omladince i radnike. Treba naglasiti da je time došlo do kontakta sa stražarima

i kontrolorima, talijanskim vojnicima i podoficirima. Bili su to inžinjerci i gotovo svi zanatlije, najviše zidari, a što je veoma važno, uglavnom su bili Istrani i ljudi iz Slovenskog primorja. Bili su vrlo tolerantni, pa i na neke propuste što su uočeni u radu. Došlo je do toga da im se davao razni materijal za čitanje (La Liberta - tiskana u našem AGITPROP-u i dr. na talijanskom) a i pričalo se s njima. Poslije kapitulacije Italije ti su vojnici pristupili NOB-u, pa su odlazili širom Gorskog kotara i Like u jedinice naših divizija (XIII. i 45.) kao borci, a postali su i rukovodioci.

Sve ono što slijedi u nastavku izlaganja, temelji se na nekim napisima i na tvrdnjama sudionika u tim događajima.

Specijalna jedinica talijanske vojske tzv. guastatori (rušioci) smještena je već 1941. u Holet „Esplanade„. Iza hotela, u rovu specijalno sagrađenom, pohranjene su veće količine eksploziva. Dobiven je zadatak, da grupa s obale predvođena omladincem koji je stanova u blizini, to zapali. Zadatak je izvršen i sav je eksploziv izgorio.

U Bribiru su bila uhapšena i zatvorena dva druga. Zadatak da se kidnapira dijete komandanta karabinjera i postavi ucjena bio je isplaniran u detalje, no, aktivisti su pušteni iz zatvora, pa je akcija postala bespredmetna i prekinuta.

Trebalo je likvidirati Vladu Vukelića - Kapa, ustaškog logornika. Tada je još stanovao izvan grada, preko žice, Bilo je sve spremljeno, međutim, te večeri nije došao kući. Drugi dan je akcija odgođena, jer su stariji drugovi utvrdili da bi poslije akcije moglo doći do odmazde s nesagledivim posljedicama.

Paljenje pilane u Crikvenici pokrenuo je KK KPJ Crikvenica, a zadatak su, poslije opsežnih priprema (trovanja pasa čuvara, nabavka benzina i dr.) izveli SKOJevci iz Crikvenice te jedan iz drugog mjesta. Neophodno je naglasiti da je akcija odjeknula u Crikvenici, okolici pa i šire, kao jedna od značajnih, jer je dala poticaj za širenje NOP-a i aktiviranje još onog dijela stanovništva koje se kolebalo. Pilana je potpuno izgorjela i više se nije obnavljala. O hrabrosti izvršilaca nepotrebno je posebno govoriti budući da se zna kako je pilana bila u neposrednoj blizini žice, bunkera i pred nosom okupatorskih vojnika.

SKOJevci su također sudjelovali (Dušan Cvetić) u piljenju telefonskih stupova i rezanju žice. Bio je to opasan posao, jer je trebalo preći žicu, izvršiti zadatak i vratiti se.

Već u početku bile su akcije otvaranja poklopaca na rezervoarima kamiona talijanske vojske i ubacivanje šećera i pijeska u pogonsko gorivo što je s uspjehom izvodio Dušan Cvetić.

U Zidarsko-klesarsku školu u Crikvenici trebala se smjestiti neka vojna jedinica, pa je dopremljena veća količina inventara, pogotovu posteljine, prehrambenih proizvoda (sol, mast, ulje, šećer, brašno, suho meso, varivo, tijesto i dr.). Zadatak je bio da se provali u školu i sve to odnese na slobodni teritorij za potrebe organizacija na terenu i partizana, tj. jedinica koje su tada bile tamo stacionirane. Organizacija priprema i sam zadatak izvršeni su uzorno, budući da je zgrada na glavnoj prometnici i u blizini bunkera. Direktan napad izvršilo je 6 omladinaca članova komiteta te dvojica iz mjesne organizacije Crikvenica (Mate Saftić, Ivica Gašparović - Gašo, Mario Zoričić, Vlado Car, Nikola Barac i Jože Krištafor). Cijelom akcijom upravljala je organizacija partije i SKOJ-a s ovoga terena, a obuhvaćene su organizacije iz okolice (Grižane) s obzirom na to, da je trebalo priličan broj i omladine i starijih kako bi se u što kraćem roku sav taj zaplijenjeni materijal odnio iz škole, prebacio iza žice u Šupera i dalje, i na kraju u okolicu te u šumu na sigurno mjesto. Ovaj događaj izazvao je povoljne komentare u narodu, bio je velik poticaj za još brže prikupljanje omladine u organizacije i rad za NOB. O tome su pisale i partizanske novine, koje su preko veza dospijevale u Crikvenicu. O vremenu izvođenja akcije postoje dvije

verzije. Zapisano da je to bilo u proljeće 1943. Neposredni sudionici iz Crikvenice bili su tada, u proljeće, već u partizanima, pa je logično da je izvršena ranije, a po svoj prilici još u listopadu 1942. Naime, krajem tog mjeseca,trebao je veći broj (tridesetak) regruta i rezervista iz Crikvenice krenuti u domobrane, s time, kako je dogovoreno s komitetom, da se taj kamion na putu do Plase zaustavi i da svi pođu u partizane. Prije nego je kamion krenuo, dotrčao je zastavnik Ahel, koji je tada bio šef vojnog odsjeka u Crikvenici, i zabrani polazak budući da su partizani napali Zidarsku školu, pa postoji opasnost da zaustave i ovaj kamion, jer to ne bi bilo prvi put. Dušan Cvetić je tada još bio u Crikvenici, a neposredno poslije toga je prešao na slobodni teritorij, gdje se nalazio KK SKOJ-a. Tako govori jedan od skojevaca koji je bio u grupi za odlazak, pa je tom prilikom, baš od Dušana, i dobio određeni zadatak u vezi s nekim regrutima i pratnjom od dva žandara koji su trebali poći kao osiguranje.

U rano proljeće 1943. provaljena je djelomično skojevska organizacija pa je desetak omladinaca pohapšeno, osuđeno i odvedeno u zatvore po Italiji. Time je organizacija bila prilično hendikepirana, jer se radilo o vrlo aktivnim omladincima, a neki su bili i sekretari grupa.

Skojevci su preko bloka u Dvorskoj pored stražara prenesli iz Ladvića u Crikvenicu (u žicu, kako se tada govorilo) bolesnog partizana, kome je bila potrebna liječnička pomoć (Zlatko Veljačić). Uhvatili su ga ispod pazuha, praveći se da su ponapiti, veselo su uz pjesmu prošli blok i našli se u Crikvenici, ne pobuđujući sumnju kod stražara.

Prema kazivanju sudionika, bilo je to polovicom lipnja 1944., oslobođen je iz zatvora, prenešen i prebačen u partizane, partizan-omladinac Milan Butorac kojeg su bili zarobili Nijemci. Doveli su ga i zatvorili u Hotelu „Eden„ (današnji „Beograd„) osiguravši prozore bodljikavom žicom. U susjednoj vili stanovao je sekretar općinskog komiteta SKOJ-a za Crikvenicu Luka Car, a stanovali su tu i njemački oficiri. Obično su se tu nalazile njegove rođakinje, omladinke i aktivistkinje. Uspostavili su kontakt sa zatvorenikom, koji se nalazio na katu, i to putem abecede s pomoću prstiju. Potvrdno su mu odgovorile da će ga osloboditi i neka bude spreman.

Kad je budnost stražara popustila, saznali su da ništa nije odao i da je svu poštu koju je nosio uništio, bacivši torbu u more prije zarobljavanja. Zaprijetili su mu da će ga strijeljati ili objesiti tih dana. To je bila istina, jer su s njima bila još dvojica, ali su ih otpremili u Rijeku, a da njemu nisu ništa spremali, otpremili bi bili i njega. Ovako je bilo sigurno da će ga likvidirati. Po dogovoru, trebalo je da za vrijeme leta „tvrđava„ koje su tuda prelijetale i pravile veliku buku, preko prozora po žici siđe dolje, gdje će ga omladinke prihvatiti. On je to i učinio, međutim, spuštajući se po bodljikavoj žici, sve je ruke izranjavao i u pola puta pao na beton, gdje je ozlijedio nogu. Nije mogao hodati, pa su ga prenijeli iza Therapie, a omladinke iz Sopaljske do Sopaljske, potom su ga prenijeli ustaljenim putem u Stranče, pa u šumu. U akciji su sudjelovala i tri domobrana omladinca koji su služili rok u jedinici što je tu bila stacionirana. Oni su pratili akciju, štitili sudionike i oslobođenog sve do Sopaljske. Pri povratku otvorili su vatru, kako bi se zameo trag i zakamuflirao bijeg, tobože progonili su zatvorenika, ali je uspio pobjeći. Bila je i to aktivnost omladine koja je znala naći načina da se poveže, pa čak i pridobije da rade za pokret, vojnici koji su služili u neprijateljskoj vojsci.

Iz Senja, gdje je bio zatvoren, prebačen je u Crikvenicu partizanski oficir Mirko Trošelj. Preko njemačkih doktora antifašista, nabavljena je njemačka uniforma. Po vezi je došao do Hotela „Slavija„, predat je vezi i jedna ga je omladinka, uz pratnju domobrana, predala drugoj vezi s pomoću koje je došao do partizana.

Za potrebe organizacija i jedinica, bile su potrebne veće količine soli. Omladinci koji su radili na soljenju riba, putem veza sakupili su veće količine soli, prebacili je na određeno mjesto u Crikvenici, a kasnije preko žice na slobodni teritorij.

Neprekidno djelovanje omladine ogleda se u nizu praktičnih radnji na organizaciji i prikupljanju, te prenošenju na određene punktove za prikupljanje izvan žice, na primjer hrane, novca, kancelarijskog materijala, odjeće, obuće, filmova, municije, oružja, tiskarskih boja, rotopapira, sanitetskog materijala, lijekova, pisaćih strojeva, harmonika i drugih instrumenata za sviranje, te ostalog materijala koji je prikupljen. Trebalo je puno invencije da se doturi sva štampa i literatura u žicu. Radilo se to nekad na duhovit način koristeći razne trikove, stavljajući kritičnu robu na dno košara, posuda, a na vrh toga povrće, voće, kante mlijeka, itd. Ponekad je trebalo zagovarati stražare, pa su to preuzimale na sebe SKOJevke, dok su druge i ostali prolazili nesmetano i nekontrolirano preko bloka. Nenadoknadiva je bila pomoć roditelja, koji su također svi odreda bili za stvar svoje djece omladinaca. Naime, pojedine majke znale su jednako kao i djeca spremati, prenositi i nabavljati sve što je koristilo u šumi. Znale su čak bacati letke i dijeliti partizansku štampu susjedima, pa i dalje.

Stalan rad na zadacima agitacije i propagande NOP i NOB ogleda se u organizaciji primanja i rasparčavanja literature, vijesti, brošura, novina, letaka, plakata, pošte, pisanja parola, prorade materijala pojedinačno i grupno, ispisivanje i postavljanje plakata. Prikupljali su se i obavještajni podaci, naročito vojne prirode te političkog stanja u gradu što se obično iznosilo na sastancima pod točkom dnevnog reda „politička situacija„ i u vidu zapisnika ili usmjenog prenošenja poruka na određena mjesta, točno određenim osobama.

Mnogo se radilo na sistemu tajnosti, pa je stalna tema bilo pitanje ukoliko dođe do provale da se radije pogine nego odaju drugovi. Često su se u kućama aktivista skrivali drugovi koji su dolazili po zadatku. Jedno vrijeme je u kući omladinca SKOJevca stanovao Marijan Badel, okupljajući aktiviste, govoreći o borbi, aktivirajući ih na još veća pregnuća. Preselio se izvan žice, pa je i dalje nastavio s još većom aktivnošću, primajući poruke i šaljući pisma koja su odnosili i donosili omladinci. Trajalo je to sve do njegova odlaska s ovog terena.

Omladinci su bili pratnja mnogim drugovima koji su po zadatku dolazili ovamo, a mnoge su otpratili u partizane osiguravajući im nesmetan i siguran put.

Budući da su tadašnje vlasti redovito svake godine obavljale radove oko regrutacije, pa i samu regrutaciju omladinaca određenih godišta te slanja u domobrane, zadatak omladinske organizacije bio je usmjeren na to da niti jedan omladinac ne ode na služenje vojnog roka, jer to znači odmah u borbu i protiv partizana. Snalazilo se na razne načine, međutim, rad je bio usmjeren na one koji dolaze na dopust. Takvi su dolazili s potpunom ratnom opremom. Odmah se stupalo u direktan kontakt i uspjeh je bio očit. Tako je nekoliko grupa, a i pojedinaca pošlo u partizane. Prednost je bila u tome da okupator nije hapsio i odvodio u logore roditelje takvih ljudi, jer nije znao da se nalaze u pratizanima. Uspjeh je bio i zbog toga što su svi takvi već od ranije bili povezani s pokretom i dogovorili se da će baš na taj način prijeći u partizane.

U više navrata članovi, obično sekretari SKOJ-a, odlazili su po pozivima na sastanke. Tako su na konferenciju USAOH-a pošli omladinci delegati (Vičiko). Odlazilo se i na sastanke u KK KPJ (Anka Berus) kao i na Milčeve stene. Na sastancima izvan žice bili su prisutni članovi komiteta (Mata Saftić, Ljubo Marušić, Mata Mužević, Andrija Tus i dr.). Stanovito vrijeme, u početku ustanka, dolazili su članovi KK na sastanke s aktivistima u žici i prenosili direktive i upoznavali se sa stanjem.

Veza sa starijim drugovima održavala se prisustvovanjem sekretara SKOJ-a sastancima članova partije (ćelijama) u kućama starijih drugova (Turk, Havlin, Karulin, Štajduhar, Tonica i dr.).

Bile su akcije u vezi s formiranjem novih grupa, te objedinjavanjem više grupa u jednu (primjer formiranja od grupe na Dužici, druga na place). Odlazak u komitet na slobodnom teritoriju odobravao se samo u slučaju potrebe, ili ako je prijetila opasnost od hapšenja. Tako su dva sekretara prije kapitulacije Italije morala napustiti Crikvenicu. Posljedica nije bilo, jer je organizacija bila solidna i nastavila s radom sve do kapitulacije Italije istim intenzitetom, čak pojačavajući djelovanje, naročito što se tiče ispisivanja parola, bacanja letaka, održavanja sastanaka izvan žice sa članovima komiteta koji su dolazili na vezu, prikupljanja i slanja materijala, osobito štamparskog, itd.

Spomena je vrijedno da se djelovanje omladine odvijalo potpuno ilegalno. Pravilo je bilo da grupe rade sava u svom rejonu. Povezivao ih je i akcije pripremao sekretar u dogovoru sa sekretarima gupa. Kad se ocjenjuje rad u Crikvenici onda se mora uzimati u obzir stanje i izuzetnu situaciju koja je vladala. Nikako se rad u žici ne može izravnavati sa onim izvan nje i na slobodnom teritoriju. No, i pored toga, radilo se intenzivno. Jaka je bila veza s mjestima u okolici, tako da se ne može zamisliti odvojeno djelovanje. Normalan je bio zajednički rad. Naročito su bile jake veze s omladinom iz Dramlja i Selaca. Mnogi su radili u Crikvenici ili pohađali školu, što je olakšavalo komuniciranje. Iz toga proizlazi da se rad ne može podijeliti po mjestima i postaviti oštre granice. Neka to posluži kao klasičan primjer zajedničkog rada, a radi se o tome da su u garaži i na kamionima Andresova poduzeća radili uglavnom omladinci iz Dramlja. Bili su organizirani i redovito su donosili materijale koji su pristizali, poštu i dr. omladinskoj organizaciji u Crikvenici, ili odnosili izvještaje upućene komitetu. Isti je slučaj sa Selcima. Pa i same akcije obavljene su zajednički (tučnjava s Talijanima, napad na Zidarsku školu, bacanje letaka, okupljanja, prisustvovanje sastancima).

Značajno je bilo, da su uglavnom svi odlasci u partizane, grupno ili pojedinačno, unaprijed organizirani. Spontanih odlazaka bilo je vrlo malo. Članovi organizacija, odnosno sekretari, znali su gotovo za svaki odlazak, pa je unaprijed sve pripremljeno kako bi i uspjelo, ali bez posljedica za porodicu. Isto se tako rijetko mogu izdvojiti akcije kao rezultat jedne grupe ili pojedinca. Sve je dogovoreno i izvršenje praćeno do kraja akcije. Našlo se uvijek načina da se izigraju vlasti i okupator bez obzira na to kuda, kako i kada se prelazila žica i s kojim ispravama. Do kapitulacije Italije prešlo je žicu više grupa i pojedinaca. Navest ćemo samo nekoliko odlazaka: omladinke Dinka i Ljubica Nekić prešle su 1942. u partizane uz pomoć SKOJevaca iz Dramlja. Grupa omladinaca pristigla na dopust iz domobrana odlazi krajem 1942. i početkom 1943. preko organizacije u Ladviću. Grupa omladinaca prelazi početkom 1943. preko grupe iz Ladvića. Grupa od četvorice ljudi, prelazi preko Plasa Andresovim kamionima uz znanje SKOJevske organizacije Crikvenice. Omladinci na dopustu odlaze, a upućuje ih Ivan Vičić (Baste). Grupa s Dužice upućuje isto tako pojedinačno drugove omladince. Sekretar grupe u Crikvenici povučen je u komitet i odlazi, upoznavši svoga nasljednika, predajući mu uputstva za rad.

Konspiracija je primjerna. Za sve grupe znao je sekretar, a članovi i sekretari grupa nisu u načelu trebali znati za druge. Međutim, organizirani drugovi naslućivali su tko sve od njihovih prijatelja radi, jer je to sve bila omladina koja je živjela na ovom terenu pod istim uvjetima, poznavala se od rođenja. Od nekih se zaziralo, jer se znalo da pripadaju drugoj strani. Vezu preko žice održavali su pojedinci, uglavnom oni koji su stanovali izvan žice (Sopaljska, Dvorska, Gornji kraj, Sv. Jelena, Kotor, klaonica i sl.) pa su pos-

jedovali propusnice za prelazak preko bloka. Saobraćaj preko žice obavljao se tako što su oni izvan dolazili u žicu ili obratno, no, sve je ovisilo o situaciji i za svaki slučaj dogovorilo se unaprijed.

Iz prikupljenih podataka, uglavnom po sjećanju i pismenim izjavama, te po nekim indicijama iz pisama sačuvanih u sekretara općinskog komiteta SKOJ-a Crikvenica u 1944. godini Luke Cara - Vučine, veze od 1941. do 1945. bile su, polazeći od činjenice da je polazišna točka Crikvenica, sljedeće: Gornji kraj - Blaškovići; Podkotor - Klaonica i dalje; Gornji kraj - Saftići; Sopaljska - Stranče; Dramalj i dalje; Andresovi kamioni - Plase, ili bi se zaustavljali po potrebi i po dogovoru; Crikvenica - Grižane. Sve te veze imale su svoje punktove u nekoj od kuća aktivista a kretale se dalje prema njestima okolice: Grižanima, Triblju, Driveniku, Selcima, Bribiru, Novom, Jadranovu, Mavrićima, Saftićima, Sv. Ani, itd. Istim putem veze su funkcionirale u obratnom smjeru, prema Crikvenici. Glavna poteškoća i rizik predstavljao je prelazak preko bloka i tu je kuriru trebalo najviše snalažljivosti i odvažnosti, no bili su to sve provjereni SKOJevci pa toga nije manjkalo, i oni koji su imali propusnice, a ako su materijale, poštu i dr. donosili samo do punkta izvan žice, tada su sve to prenosili preko bloka aktivisti koji su živjeli na tom terenu. Preko tih veza obično su drugovi iz komiteta, organi vlasti, USAOH-a, AFŽ i dr. ugovarali sastanke i organizirali sve da ne dođe do provale (naći pogodno mjesto, osigurati nesmetan rad i sl.).

Održavanje sastanaka u Crikvenici pripremalo se pažljivo, a nadasve tajno, jer je svaka greška mogla biti kobna za organizaciju. Redovito bi netko od ukućana pazio da ne naiđe nepozvan. Prije sastanka dogovoreno je kako se treba ponašati ukoliko dođe do oktrivanja (slavljenje rođendana, imendan, kartanje, učenje i slične izlike). Sastanvi su održavani često nedjeljom šetajući alejama ili po parku. Ranije se primjenjivala upotreba čamaca (lovljenje riba), međutim zabranjeno je izlaženje na more amaterima.

Radi koordinacije rada, nekada su sekretari SKOJ-a prisustvovali sastancima partijskih ćelija. Obično se sastajalo u radionici ili stanu nekog od članova KP. Spomenut ćemo usput kakvi su sve bili dnevni redovi sastanaka SKOJevaca. Bili su prilagođeni potrebama i situacijama na terenu bez obzira na to o čemu se radi. Bilo je i stereotipa, međutim, tada to nije smetalo. Naprimjer, nije se moglo zamisliti sastanka bez točke dnevnog reda „politička situacija„ ili, počinjati i zaključivati sastanak bez onog „Uz borbeni pozdrav S.F. - S.N.„, ili „kritika i samokritika„. Da vidimo te dnevne redove: odlazak u partizane po direktivi, rasparčavanje štampe, paljenje pilane, organizaciono pitanje, rad sa omladinom koju treba obuhvatiti, napad na Zidarsku školu, podnošenje izvještaja o izvršenju zadataka, spašavanje iz zatvora, bacanje letaka, ispisivanje parola po gradu, raspodjela novina i brošura simpatizerima, prikupljanje dobara, prenošenje preko blokova sakupljenog materijala, osiguranje i prebacivanje drugova preko bloka i pratnja do odredišta, ubacivanje pijeska i šećera u rezervoare kamiona talijanske vojske, prikupljanje obavještajnih podataka, kritika i samokritika, prorada materijala i davanje na čitanje drugima, prikupljanje novca, itd. Ovo su samo neke naznake sadržaja dnevnih redova, međutim, kako je rečeno sadržaje su diktirali dnevni događaji koji su se brzo mijenjali pa se aktivnost usmjeravala na njih. Ponekad je trebalo brzo reagirati, pa se nisu ni sazivali sastanci već su se zadaci davali u hodu, tj., sekretar je, naprimjer, primivši letke posjetio članove svoje grupe, razdijelio materijal, odredio vrijeme i mjesto bacanja. Bilo je to dovoljno za izvršenje zadatka.

SKOJevci koji su radili na terenu, vodili akcije i bili sekretari, nisu mogli svojevoljno preći u partizanske jedinice, konkretno, napustiti rad. Pogotovo je to bilo strogo zabran-

jeno onima u žici. Ako je prijetilo da će biti uhapšen, prelazak je morao biti usuglašen s komitetom, jer se u tom slučaju osiguravao nesmetan prijelaz. Bilo je dosta slučajeva takovog prelaženja, a to je ujedno i načelo čuvanja kadrova. Krajem listopada 1942. dva SKOJevca, jedan malo stariji od drugog, ali puno iskusniji i vrlo aktivan, koji je već odlazio na vezu. Naime, tog jutra trebalo je da grupa od petorice šestorice skojevaca krene u šumu. Iz nepoznatih razloga, stigla su samo dvojica, pa je zaključeno da samo stariji ode, a da će nakon toga poći i mlađi. Nakon tri dana provedena u komitetu, vratio se u Crikvenicu i rekao kako su mu rekli da ne dolaze u šumu, već neka ostanu na terenu, jer su dolje potrebniji nego na slobodnom teritoriju. I tako su ostali u Crikvenici.

Pritisak okupatora na stanovništvo mijenjao se prema situaciji. Tada je i djelovanje omladine za neko vrijeme jenjavalo, no nikada nije prestajalo. Više se poklanjalo pažnje predostrožnosti. Hapšenjem 10 omladinaca u proljeće 1943. presudama na dugogodišnje kazne od prijekog suda i odvođenjem u zatvore po Italiji kao i odlazak veće grupe u operativne jedinice, te odlazak Dušana Cvetića krajem 1942. u KK SKOJ-a, dosta je uzdrmao dio aktiva SKOJ-a i USAOH-a. To zbog toga što su svi pohapšeni i omladinci koji su pošli u jedinice NOV-a bili nosioci rada. No, aktivnost se brzo obnovila. jedan od aktivnijih omladinaca skojevaca pozvan je na dogovor u Sopaljsku, dobio je (od Dušana) zadatke i imena omladinaca za koje nije znao da su članovi grupa. Vratio se u žicu, razgovarao sa svakim posebno i sazvao sastanak. Uglavnom, rad je obnovljen i nastavljen, obuhvaćeni su novi omladinci i omladinke, formirane grupe, a ljeti 1943, kad su pristigli studenti i đaci na školske praznike, još više se osjećalo djelovanje. Polovicu 1943. još je jedan sekretar morao napustiti Crikvenicu i prijeći u šumu. U kolovozu i drugi sekretar s grupom od četvorice omladinaca, radnika na Andresovim kamionima, bježi preko Plasa, jer je prijetilo hapšenje. Raspoređen je na rad u KK SKOJ-a. Odlazak ovaj puta nije izazvao poremećaj, jer je organizacija bila toliko ojačala da su akcije bile česte (leci, materijal, plakati itd), a mjesec dana kasnije kapitulirala je Italija.

Prelaskom svih organa vlasti, agitpropa, dijelova jedinica, svih organizacija i rukovodstava - komiteta, uz oduševljenje građana a pogotovo omladine u Crikvenicu, u potpunosti se mijenja sistem rada. Sve je sada legalno. Komiteti direktno rukovode radom, sastanci se održavaju bez straha, sve hrli u jedinice. Čak i maloljetnici hoće u borbu. Popunjavaju se ratne formacije. Zarobljen je sav ratni materijal koji je bio na ovom terenu, a bio je ogroman, i novoformirane jedianice se opremaju u potpunosti. Teško je bilo dokazivati petnaestogodišnjacima da ne mogu tako mladi u jedianice. Opomene nisu pomogle pa su sami odlazili dospijevši i do jedinica u Baniji i Kordunu, i tamo ostali, a bilo ih je i po Gorskom kotaru i Lici. Uglavnom, omladinci Crikvenice su masovno pristupili operativnim jedinicama. Zadržani su samo oni koji su bili u sastavima komiteta SKOJ- a, USAOH-a i dr. Ostale su i drugarice, članovi SKOJ-a, te ostala omladina koja nije pošla u jedinice. Rad u tim danima pa do prodora jakih njemačkih snaga 13. XI. 1943. sastojao se od organiziranja raznih predavanja, kulturnoumjetničkog rada, sastanaka na kojima se raspoređivalo na radove oko uređenja grada, a budući da se očekivao prodor neprijatelja, danonoćno se radilo na evakuaciji svih materijalnih dobara zarobljenih od Talijana, ratnog materijala, hrane, odjeće, obuće, kamiona, itd. Neki su dućani raspolagali s velikim količinama razne robe, pa je i to evakuirano u pozadinu. Omladina je pomagala i bila zapravo glavni nosilac toga posla, pa je na kraju sve po planu urađeno i otpremljeno. Poskidana je čak i bodljikava žica kojom je Crikvenica bila opasana, a bunkeri su minirani. KKSKOJ-a je preraspodijelio terene djelovanja pojedinih svojih članova. Ti članovi sva-

kodnevno su svaki na svome terenu (mjestu) održavali sastanke, tumačili ciljeve borbe i organizirali razne priredbe.

Upadom Nijemaca, aktivnost je svedena na minimum. Naime, vladalo je uvjerenje da je rat završen, pa se sve opustilo, iako su odgovorni najavljivali teške borbe do konačne pobjede. Tada su Nijemci zarobili i jednog od članova KK SKOJ-a, a u veljači i drugog. No, zamijenili su ih uspješno drugi, a u tome i nije bilo problema. Bilo je u to doba i malodušnosti čemu je mnogo pridonijelo saznanje o pogibiji i zarobljavanju većeg broja boraca u jedinicama isturenim prema jakim i mehaniziranim jedinicama Njemaca kod Hreljina. Na Lošinju je strijeljano 6 omladinaca Crikvenićana, a dosta ih je odvedeno u logore u Njemačku. Zarobljene su predali domobranima a ovi su ih uključili u svoje jedinice, međutim od tih omladinaca većina ih je opet završilo u partizanima. Apatija nije dugo trajala. Komiteti su reagirali brzo i uputili na teren članove koji su brzo uspostavili, preko omladinaca i omadinki koji su ostali na terenu, čvrste veze i pokrenuli djelovanje. Nijemci su opet raspleli žicu gdje je odnešena i postavili straže oko grada. Opet je otežan saobraćaj grad - pozadina. Omladinac SKOJevac Luka Car (Vučina) bio je sekretar OKSKOJ-a u Crikvenici i uspostavio je odgovarajuće stanje, aktiviravši ponovo, naročito omladinke SKOJevke, pridobivši i druge i obuhvativši ih u aktive. Iz sačuvanog materijala da se zaključiti da je veza i saobraćaj bio vrlo intenzivan. Treba pretpostaviti, a nema razloga da se sumnja, da se prema pismima „DUGAČKOG„ (pseudonim Tome Cara) i direktivama iz njih, postupalo, pa se može izvesti zaključak da je rad omladine u tom razdoblju, tj. cijele 1944. pa sve do konačnog oslobođenja, bio efikasan. Odlazilo se na slobodni teritorij na razne sastanke po pozivima, na konferenciju USAOH-a, a i u OK su dolazili iz KK SKOJ-a. U to doba organizirana je i provedena akcija spašavanja zarobljenog i zatvorenog partizana. Uspostavljena je veza s omladincima iz domobranske jedinice stacionirane u Crikvenici. To su velikim dijelom bili od Njemaca zarobljeni partizani i predati domobranima. Bilo ih je i iz Crikvenice, te ovih krajeva, a poznati su od ranije kao aktivisti, koji su 1943. pošli u NOV. Svi su oni prešli opet u jedinice NOV i bili borci i rukovodioci, neki poginuli, neki teško ranjeni (Temelj, Jelani). Omladina je u to vrijeme bila vrlo aktivna, baveći se poslovima kao i ranije, te opskrbljujući pozadinu. Bavila se omladina i raznim drugim korisnim poslovima, pa su izrađivane legitimacije nekim članovima KKKPH i SKOJ-a zbog ilegalnog dolaska u Crikvenicu. Uspostavljen je kontakt sa zapovjednikom domobranske jedinice i ugovoren sastanak u stanu omladinke sa članom KKKPH, koji je došao na pregovore da cijela jedinica pristupi NOV-u. I pored obećanja tog zapovjednika datog pregovaraču i ponovljenog zahtjeva, riječ nije održao.

Poslije oslobođenja Crikvenice 16. IV. 1945. omladina se orijentira na zadatke koji olakšavaju teškoće što se javljaju uslijed brza napredovanja naših jedinica u zadnjoj ofenzivi. Omladinke se uključuju i pomažu u bolnici IV. armije, koja je smještena u Hotelu THERAPIA. Radile su kao kuharice, čistačice, bolničarke, radile su sve što je bilo potrebno. Time je omladina Crikvenice dala svoj doprinos u završnim operacijama naše armije. Tih dana ti korisni poslovi bili su preči od bilo kojih, pa se razonoda ostavila za kraj rata.

U tom razdoblju također nije bilo lako, jer su sada Nijemci kružili po Crikvenici i pazili pedantno na sve. Vrlo su uspješno izvršavane akcije bacanja letaka, pisanja parola, ljepljenje plakata za 1. MAJ. Vrijedno je spomenuti rad s pionirima, koje je organizirao aktivist, mladi Gradišnik, kako je rekao sudionik u grupi pionira. 24. IX. 1944. KK SKOJ-a i USAOH-a za Crikvenicu traži da se za predstojeći omladinski slet, koji će se održati 5. X, odabere 4 delegata. OKSKOJ-a treba pripremiti omladinu za I. kongres

USAOH-a i organizira natjecanja između omladine. Trebalo je za to izabrati sve one omladince koji bi mogli doći u obzir za odred narodne obrane i na to ih pripremiti. Poslati su obrasci s određenim brojem pitanja na koja treba što prije odgovoriti, a odnosi se na kadrove. 6. X. 1944. Štab 4. bataljona II. brigade XIII. udarne divizije piše drugarskom Kotarskom USAOH-u Crikvenice i mole da im se pošalje razni kancelarijski materijal, konac, sapun za brijenje i pranje, cigarete i duhan i, ako može, harmonika. Akt je potpisao komesar Anđelko Blažević i komandant N. Lončar. Ima tu i letak, s datumom 9. IX. 1944, koji je bacan i poziva omladinu Hrvatske u borbu za oslobođenje i pripremu za I. kongres USAOH-a. U pismu od 17. X. 1944. s kojim se šelju leci daje se i uputstvo kako ih pobacati i polijepiti i gdje. Traži se da na pretkongresni zbog omladine koji će se održati u suradnji s komandom mjesta dođe što veći broj omladine. Traži se ispunjavanje obrazaca (u vezi s karakteristikama). Treba proraditi proglas koji je izdao TITO u vezi s mobilizacijom svih domobrana i kolebljivaca do 15. u mjesecu. KK SKOJ-a piše Luki Caru 14. X. 1944. i poziva ga da dođe do komiteta, da popiše sva stručna lica, jer im to treba 17. u mjesecu, neka se naznači i dezertere iz NOV-a itd. Sačuvano je još materijala koji je proučavala omladina, kao npr. odluka o amnestiji 21. XI. 1944. (AVNOJ), Deklaracija o osnovnim pravima naroda i građana Demokratske Hrvatske, te još brošura, članaka itd. Najveći dio zadataka omladina je izvršila, rad SKOJevaca i ostale omladine bio je veoma aktivan, djelotvoran i koristan, a trebalo je u teškim uvjetima dosta umijeća, snalažljivosti i hrabrosti, da se sve to i učini. Mora se spomenuti i to da je omladina Crikvenice i neposredno po završetku rata svesrdno stupila u redove radnih brigada na obnovi ratom opustošene zemlje, izgradnji hidrocentrala, pruga, cesta i drugih objekata, a to je bio rezultat aktivnosti omladinskih organizacija za vrijeme rata, uz tradicionalnu pripadnost progresivnim stremljenjima.

Sažimajući sve izneseno, potrebno je spomenuti da su realizirane mnoge akcije, kao što su protest i tučnjava s talijanskim vojnicima na gradskom igralištu 1941, bacanje bombi na neprijateljske rovove, paljenje eksploziva u neposrednoj blizini talijanske vojske, paljenje pilane, napad na Zidarsku školu, akcije prikupljanja i prebacivanje svih vrsta materijala od hrane do municije, prebacivanje letaka, pisanje parola, ljepljenje plakata, održavanje sastanaka pod vrlo nepovoljnim uvjetima, stupanje u kontakt s vojnicima neprijateljskih vojski i njihovo angažiranje za NOP, infiltriranje omladinaca u organizacije i ustanove neprijatelja i korištenje takvog položaja za potrebe NOP-a, održavanje brojnih veza s našim komitetima i drugih organizacija na slobodnom terenu. Davši mnoge kadrove za Istru i ostala područja, dala je omladina brojne borce kao i mnoge oficire u armiji, koji su ratovali širom Jugoslavije. Život su dali mnogi, a među njima prvo mjesto drži omladina, omladinac je bio i prva žrtva fašizma, strijeljan je 26. XII. 1941.

Od početka ustanka predstavnici antifašističke omladine Crikvenice uspostavili su čvrstu vezu i suradnju s jedinicama i organizacijama u partizanima i susjednim mjestima, odakle su dolazile informacije i direktive, tako da je uspostavljena dobra suradnja i koordinacija u raznim akcijama i na izvršavanju zadataka.

Omladina Crikvenice je u toku NOB-a časno izvršavala svoje partiotske obaveze i zadatke koje je postavila KPJ s Titom na čelu. Treba reći i to da je antifašistička omladina Crikvenice kao produžetak predratne aktivnosti nastavila revolucionarno djelovanje početkom NOB-a.

Ono što je karakteristično za šire područje bivšeg kotara, vrijedi i za Crikvenicu. Naime, statutarni i formalni organizacijski oblici (SKOJ, USAOH) ne poklapaju se u početku NOB-a sa stvarnom aktivnošću antifašističke omladine u NOB-u. Omladina se

našla u grupama i pojedinačno na strani NOP i NOB iako se sa statutarnim organiziranjem zakašnjavalo, međutim za vrijeme aktivnosti u tom razdoblju uskladilo. Većinu omladine uspjelo se odvojiti od agresivnih nastojanja domaćih kvislinga samog okupatora.

Uvjet pod kojima je omladina Crikvenice radila bili su vrlo teški. Okruženi žicom, s neprijateljskim garnizonom koji je bio brojčano veći od broja stanovnika, primjenjujući teror stvorene su teške okolnosti, pa su stoga rezultati i uspjesi borbe omladine to dragocjeniji.

Ovaj materijal je osnova za buduća istraživanja, pa pojedini omladinci i omladinke iz tadašnjeg doba, tj. sudionici događaja, koji nisu stigli dati svoje priloge, mogu to učiniti naknadno, kako bi se rad na rasvjetljavanju do kraja ove opsežne materije s uspjehom dovršio, jer, što više priloga, to vjerniji prikaz. Još jedna napomena; obrađene su pojave opisane bez imena sudionika osim dva-tri. Imena su na posebnom popisu koji je sastavni dio ovog prikaza. Osim toga, teško je za akciju vezati sudionika, jer uvijek postoji opasnost da se nekoga ispusti i nanese nepravda, pa se nadam da je ovako najbolje, ali po svoj prilici i dalje će se raditi na tome da se u detalje obradi rad omladine Crikvenice za vrijeme NOB, o čemu već imamo prilično podataka u kojima su navedena i imena sudionika. Ovo i jest sinteza tih materijala.

Popis omladinki i omladinaca aktivnih u Crikvenici za vrijeme okupacije od 1941. do 1945.

Odmah treba napomenuti da je teško ustanoviti točan broj aktivista. Vjerovatno je da na spisku nisu svi oni koji su aktivno radili za NOP ili je možda na spisku netko tko je jedno vrijeme radio, pa otišao u operativnu jedinicu. Ima sigurno i onih koji su bili zarobljeni i poslije više nisu ili jesu radili ili pošli u jedinice, no činjenica je, da su bili vrlo aktivni aktivisti za ono vrijeme radio, pa otišao u operativnu jedinicu. Ima sigurno i onih koji su bili zarobljeni i poslije više nisu ili jesu radili ili pošli u jedinice, no činjenica je, da su bili vrlo aktivni aktivisti za ono vrijeme koje se opisuje. Spisak je naprevljen na osnovi sjećanja učesnika, još sada živih do kojih smo mogli doći. Neki su odbili suradnju, međutim i pored toga uspjeli smo napraviti ovo. Postoji vjerovatnost da se naknadno jave pojedinci, pa će se sigurno u nekom narednom zborniku to ispraviti, tj. dopuniti. Imena po abecedi (ne strogoj abecedi); Prezimena omladinki su djevojačka:

Andres Miroslav (Frici), Andres Nikola, Andres Leo, Andres Čarli, Buhoffer Juraj (Pubica), Brusić Boris, Brusić Raul, Brusić Hari, Brusić Darinka, Brnjac Anđelo, Brozičević Slavica, Barac Nikola, Brusić Vjeko, Brandšteter Ervin, Benić Albin, Barac Boljfo, Brdar Branko, Car Branko, Bočkaj Mirko, Bočkaj Ivica, Car Vlado (Koljo), Car Luko (Jemo), Car Boško, Car Emilo, Car Mato (Kovačić), Cvetić Dušan, Cvetić Vitomir, Car Nikola (Bura), Car Marija (Stipuričinka), Car Melita (Manja), Car Ivana (Manja), Car Zlata (Manja), Car Luka (Vučina), Car Ivan (Didon), Car Mato (Vučić), Car Šimo (Meštrić), Car Ivo (Meštrić), Car Stanko (Fraka), Car Marijo (Perac), Car Bosiljka, Car Vazma, Car Mato (Đukica), Car Petar, Car Ivo (Milača), Deželin Srećko, Defranceski Zdravko, Dvorničić Mato i dvije mu sestre, Emilijanov Julko, Flaker Aleksandar, Gržičić Zdravko, Gašparović Vitomir, Gržanić Petar, Gržičić Ivanka, Ivančić Joško (Žižo), Ivančić Milan, Ivančić Filipina, Ivančić Slavko (Temelj), Ivančić Dino (radio u Zgb i u drugim mjestima), Ivančić Leo, Ivančić Vladimir (Popaj), Ivančić Marijan (Šimunić), Ivančić Nikola (Šimunić), Ivančić Luka (Purić), Ivančić Laura, Jurinčić Nikola (Barin),

Krištafor Josip, Krištafor Vlado, Katnić Rudolf, Katnić Augustin, Katnić Zdenko, Katnić Ivanka, Katnić Kazimir, Kostrenčić Šime, Kostrenčić Ivan, Kostrenčić Nikica, Kostrenčić Ivan (Piva), Kurir Marijan, Knez Vojko, Katnić Ado, Kostrenčić Rina, Kapetanić Ivica, Lušičić Branko, Lovrić Herman, Lovrić Eva, Lovrić Dragan (Smokovac), Makuc Zdenko, Makuc Matilda, Matejčić Ivica (Paril), Matejčić Marijan (Pijerić), Matejčić Vladimir, Malešić Ivo, Miskijević Dragan, Ornik Drago, Pavačić Seka, Petrik Boško, Radil Branko, Stojčić Ivo, Stojčić Marijo, Stipanić Ljubo, Super Oldrih, Stojčić Toni (Jelen), Starešina Miluška, Škiljan Zlata, Škiljan Branko, Turk Darinka, Turk Erminija, Turina Berislav, Tićac Ivo, Zoričić Marijo, Uremović Vladimir, Uremović Ivica, Veljačić Zlatan, Vičić Ivan (Basta), Vičić Vladimir (Vičiko), Vičić Ivica, Veljačić Marija, Car Meri, Župan Veljko, Župan Petar.

U daljnjem radu na prikupljanju podataka uz imena učesnika aktivista u NOP u Crikvenici omladinaca i omladinki sigurno će se doći do podataka koji će još više produbiti saznanja o tom vrmenu i angažiranju tih mladih ljudi na ostvarenju progresivnih ideja.